Eski Asur Dönemi Metinlerinde Geçen Akarsu İsimleri

Sebahattin Bayram* - Remzi Kuzuoğlu**

Mezopotamya ve Anadolu toprakları en eski çağlardan itibaren insanoğlunun ilk yerleşim alanları olmuş, içinde ilkleri barındıran pek çok kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmışlardır. Yaşamın bu topraklarda yeşerip insanlık tarihine yön verecek derecede gelişmesinin esas sebebi ise başta Dicle, Fırat ve Kızılırmak olmak üzere önemli nehirlere ve su kaynaklarına sahip olmasıdır. Söz konusu nehirler sadece zirai ve iktisadi faaliyetlerin gelişmesine vesile olmamış aynı zamanda sınırları içerisindeki kültürlerin başka bölgelere taşınmasını ve toplumlar arasındaki irtibatın tesisini de sağlamışlardır.

Dicle (İdig/qlat) ve Fırat (Purattum) Nehirleriyle ilgili en eski bilgiler Mezopotamya orijinlidir. İlk kez Uruk kralı Lugalzaggezi'ye ait bir belgede[1] "Aşağı Deniz'den, Dicle ve Fırat (üzerinden) Yukarı Deniz'e kadar" ifadesinde geçen bu nehir adları, sonraki dönem Mezopotamya metinlerinde müstakil veya birlikte, sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.[2] Anadolu menşeli çivi yazılı belgeler de bu hususta suskun değildir. Eski Asur Dönemi metinlerinde[3] ve Boğazköy arşivlerinde[4] her iki nehrin

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Sümeroloji Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, sebahattin.bayram@ankara.edu.tr

** Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Aksaray/TÜRKİYE, kuzuoglu@hotmail.com ORCID:0000-0002-8741-5326

1 F. Thureau-Dangin, *Die Sumerischen und Akkadischen Königsinschriften* (SAK), Leipzig 1907, s. 154-155.

2 Dietz Otto Edzard, Gertrud Farber, Edmond Sollberger, *Die Orts- und Gewassernamen der prasargonischen und sargonischen Zeit* (RGTC 1), Wiesbaden 1977, s. 208-209; 216-217; Dietz Otto Edzard, Gertrud Farber, *Die Orts- und Gewassernamen der Zeit der 3. Dynastie von Ur* (RGTC 2), Wiesbaden 1974, s. 257-258, 268-269; Brigitte Groneberg, *Die Orts- und Gewassernamen der altbabylonischen Zeit* (RGTC 3), Wiesbaden 1980, s. 287-288, 303-305; Khaled Nashef, *Die Orts- und Gewassernamen der mittelbabylonischen und mittelassyrischen Zeit* (RGTC 5), Wiesbaden 1982, s. 301-303, 312-313; Ran Zadok, *Geographical Names According to New- and Late-Babylonian Texts* (RGTC 8), Wiesbaden 1985, s. 361, 396-398.

3 Nashef, *Die Orts- und Gewassernamen der altassyrischen*, s. 144-145, 146.

4 Giuseppe F. Del Monte-Johann Tischler, *Die Orts- und Gewassernamen der hethitischen Texte* (RGTC 6), Wiesbaden 1978, s. 530, 543-544; Giuseppe F. Del Monte, *Die Orts- und Gewassernamen der hethitischen Texte Supplement* (RGTC 6/2), Wiesbaden 1992, s. 208.

geçişleri yer alır.[5] Urartu metinlerinden ise sadece Fırat Nehri'nin ismi tespit edilebilmektedir.[6]

Çivi yazılı kaynaklarda Sumerce ÍD ve I_7, Akadca ise *id* veya *nārum* kelimeleriyle ifade edilen "nehir" sözcüğü, Eski Asur Dönemi (M.Ö. 1974-1719) belgelerinde çoğunlukla *nārum* kelimesiyle yazılmaktadır. Bu tabir genellikle Asurlu tüccarlara ait metinlerde karşımıza çıkmakta olup tüccarların bu ifadeyi, Anadolu'da yaptıkları ticari seyahatleri esnasında sığ yerlerden yürüyerek (*nēberu*), sal (*nēbartum*), kayık (*elippum*)[7] veya bir köprü (*titurrum*) vasıtasıyla aştıkları[8] ya da kenarından geçtikleri doğal akarsuları ifade etmek için kullandıkları anlaşılmaktadır. Tüccarların *nārum* kelimesi ile bir nehri mi yoksa ırmak, çay ve dere gibi diğer akarsuları mı kastettikleri metinlerden tespit edilememektedir. Ancak söz konusu akarsular üzerinde görülen taşımacılık faaliyetleri, onları geçmek veya onlara ulaşmak için ödenen kılavuz (*rādium*) ücreti ile geçiş esnasında boğulan eşeklere dair kayıtlar[9], *nārum* olarak ifade edilen akarsulardan bazılarının nehir olduklarına delil teşkil etmektedir.

Eski Asur Dönemi metinlerinden Balih, Humatum, İdiglat, Purattu, Zaibum ve Zuliya nehirlerinin isimleri tespit edilmektedir. Tüccarların Anadolu-Mezopotamya arasında ve Anadolu içindeki ticari seyahatleri düşünüldüğünde, ayrıca bu

5 Boğazköy arşivlerinde Dicle ve Fırat Nehirlerinin Akad Dönemi'ndeki geçişlerine de atıf vardır: Hitit kralı I. Hattušili, Hahhu(m) üzerine yürüdüğü ve zafer elde ettiği seferini anlatırken, Fırat Nehri'ni ordusuyla birlikte yürüyerek geçtiğini vurgulamakta ve kendisinden önce bunu sadece Sargon'un başarabildiğini öne sürerek, övünmektedir Bkz. Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, İstanbul 2001, 66; Šar tamhāri metinlerinin Amarna'da ele geçen Akadca nüshasında ise; Sargon'un, Purušhattum'a bir sefer düzenleme arzusunu askerleriyle paylaştığı, ancak yolun uzunluğu ve tehlikeli olması sebebiyle askerlerinin huzursuz olduğu anlatılmaktadır. Bu destansı anlatının devamını Boğazköy'de bulunmuş Hititçe bir nüsha (KBo 22.6) tamamlamakta; Sargon'un, söz konusu sefer için askerlerini ikna ettiği, huzursuz askerlerini Aranzah (Dicle) Nehri'nde bir boğa ve yedi koyun kurban ederek rahatlattığı, ardından önce kendisinin sonra da beylerinin nehri aştıkları ifade edilmektedir. Bkz. Elisabeth Reiken. "Der hethitischen šar-tamhari-Text: archaisch oder archaisierend?", *Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie* (Weisbaden: 2001): 578; Oğuz Soysal, "Sargon, Nūr-Dagal/n ve Purušhanda", *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan* (2017), s. 221.

6 Igor M. Diakonoff-S. M. Kashkai, *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes* IX (RGTC IX), Wiesbaden 1981, s. 111.

7 Esma Öz Kiriş, "Kültepe Metinlerinde Geçen Ulaşım ve Taşıma Araçları", *Eski Yakındoğu'da Ulaşım Üzerine Yazılar*, (2018), s. 198.

8 Cahit Günbattı, *Kültepe-Kaniş, Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2017, s. 105.

9 Günbattı, *age.*, s. 105.

ilişkilerin kabaca 250 yıl sürdüğü ve bu döneme şahitlik eden yaklaşık 25.000 çivi yazılı tabletin varlığı dikkate alındığında, beklenilenden daha az sayıda akarsu isminin geçtiği görülmektedir. Öte yandan metinlerde seyrek de olsa karşımıza çıkan "*nehirde*", "*nehrin kıyısında*", "*nehrin kıyısına kadar götüren* kılavuza" veya "*Nehir tanrısının rahibi*"[10] ifadeleri, ismi belirtilmeyen akarsulara referans olmakta, ayrıca "*köprüde*" veya "*köprü geçişi*" gibi kayıtlar da üzerinde köprü olan akarsulara işaret etmektedir. Bu dönem akarsu isimlerinin tespiti hususunda Boğazköy arşivleri de bilgi vermekte, Hitit metinlerinde nehir adı olarak kaydedilmiş bazı isimlerin Eski Asurca metinlerde şahıs adı olarak kullanıldıkları görülmektedir.

1. Nehirler

a. Balih Nehri

Türkiye sınırından Suriye topraklarına girdikten sonra güneye ilerleyerek Fırat'a karışan Balih Nehri, aynı zamanda Fırat'ın Suriye'deki en büyük koludur. İsim çivi yazılı metinlerden hem yer hem de nehir adı olarak bilinmektedir. Eski Asurca metinlerde yer adı Balihum olarak geçmekte olup Kahramanmaraş yakınlarında aranan Luhuzattiya şehri ve yün ticareti ile bağlantılı olarak kaydedilmektedir. İsmin Anadolu'daki bir yerleşim yerinden ziyade, aynı adı taşıyan nehirle bağlantılı bir kent merkezi olduğu ifade edilmektedir.[11]

b. Humatum (Nehri)

Eski Asurca dublikat iki metinde "*Humatum (Nehri'nin) kıyısında*" ifadesi içinde geçmekte olup Sebahattin Bayram tarafından, nehir adı olduğu kabul edilerek Asur yakınlarında olabileceği veya Asur'dan çok uzakta olmadığı[12] belirtilmiştir. Gojko Barjamovic, Humatum'un bir nehir adı olduğunu kabul etmekle beraber S. Bayram'ın aksine Kaneš yakınlarında aranabileceği ve bugünkü Sarımsaklı Çayı ile bir tutulabileceği fikrini ileri sürmektedir.[13] Cahit Günbattı ise Humatum'un, Asur şehrinin yakınında olduğunu, ancak "şehre giren veya çıkanların kontrol

10 Günbattı, "Eski Anadolu'da Su Ordali", s. 85-86'da Kt f/k 80: IGI *Abuna* UH.ME *ša* ÍD IGI *Labarša* UH.ME *ša* ÍD, "*Nehir (tanrısının) kumrum-rahibi Abuna'nın huzurunda, Nehir (tanrısının) kumrum-rahibi Labarša'nın huzurunda*" ve ICK I 84: *Alāhim ša na-ri-im*, "*Nehir (tanrısının rahibi) Alāhum*" örneklerini vermektedir.

11 İrfan Albayrak, "The Toponym Balīhum in the Kültepe Texts", *Altorientalische Forschungen* 35/1, (2008), s. 28 vd; Gojko Barjamovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Copenhagen 2014, s. 133, n. 426.

12 Kt n/k 187, 1 ve Kt n/k 541, 1: *i-na ša-pá-at Hu-ma-tim.* Bkz. Sebahattin Bayram, "New and Some Rare Geographical Names in the Kültepe Texts", *Archivum Anatolicum* 3, (1997), s. 60.

13 Barjamovic, *age.*, s. 238, n. 903.

edildiği gümrük benzeri bir yer" olabileceğini öne sürmektedir.[14]

c. İdiglat – Dicle Nehri

Eski Asur Dönemi metinlerinde iki yerde geçmektedir.[15] Anadolu'da ortaya çıkarılan Eski Asurca metinlerde adı tespit edilemeyen Dicle Nehri[16], Asur'da tanrı Aššur tapınağında ve Mari'de Eski Babil sarayında ele geçen I. Šamši-Adad'a (M.Ö.1808-1776) ait kraliyet yazıtlarında "*Dicle ve Fırat arasındaki ülkenin arabulucusu*" ifadesi içinde geçmektedir.[17]

d. Purattu – Fırat Nehri

Anadolu'da ortaya çıkarılan Eski Asurca metinlerde Purattum, Anadolu dışında; Asur ve Mari'de bulunanlarda ise ÍD BURANUN.NA yazılışıyla az sayıdaki metinde karşımıza çıkmaktadır.[18] Asur'da tanrı Aššur'un tapınağında ele geçen I. Šamši-Adad'a ait bir belgede Dicle Nehri ile birlikte kaydedilmekte (Bkz. Dipnot 4), yine I. Šamši-Adad'a ait Mari'de ele geçen iki belgede ise "*Fırat Nehri kıyısında*" ifadesiyle kaydedilmektedir.[19]

İsim Anadolu'da (Kültepe'de) ortaya çıkarılan Eski Asurca üç metinde Purattum yazılışıyla geçmektedir. Kt 87/k 275'de[20] "*Pu-ra-tám ú-šé-ba-ar-ší*: *Onu Fırat'ın ötesine götüreceğim*" ifadesi içinde görülen ismin diğer iki belgedeki okunuşlar ise

14 Günbattı, "ina šapat Humātim kalā'um", s. 277.

15 İsmin çivi yazılı kaynaklardaki yazılışları için bkz. Remzi Kuzuoğlu, *Eski Asurca Metinlerde Geçen Coğrafya Adları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 185.

16 *šar tamhāri* metninin Hititçe nüshasında (KBo 22.6) Dicle Nehri ile bir tutulan Aranzah Nehri'nin adı kaydedilmektedir. Eğer Aranzah-Dicle Nehri ayniyeti doğruysa, Anadolu'da ele geçen yazılı bir belgede Dicle Nehri'nin en eski geçişi ile karşılaşmaktayız. Oğuz Soysal, *šar tamhāri*'de geçen Aranzah Nehri ile Dicle'nin kastedilmemiş olabileceğini nedenleriyle izah etmekte ve Aranzah ismini taşıyan iki akarsu olasılığına dikkat çekerek, bunlardan birinin Dicle Nehri, diğerinin ise Purušhanda (Eski Asurca Purušhattum) yakınlarındaki bir akarsu (Aksaray-Melendiz Irmağı) olabileceğini ön görmektedir. Eğer aynı ismi taşıyan iki farklı nehir söz konusuysa, bu durumda Anadolu'ya ait en eski akarsu isminin Dicle Nehri ile birlikte Purušhanda yakınlarındaki Aranzah olduğu sonucu çıkmaktadır. Bkz. Soysal, agm., s. 226-227, n. 46.

17 A. Kirk Grayson, *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia* BC (to 1115 BC), RIMA 1, Toronto/ Buffalo/London 1987, s. 48.7; 59.7: *mu-uš-te-em-ki ma-tim bi-ri-it* ÍD IDIGNA *ù* ÍD BURANUN.NA.

18 İsmin çivi yazılı kaynaklardaki yazılışları için bkz. Kuzuoğlu, *age.*, s. 186.

19 Grayson, *age.*, s. 56, 4.6'da *a-ah* ÍD BU[RANUN.NA]; 57, 5.9'da *a-ah* ÍD BURA[NUN.NA].

20 Kt 87/k 275: 11-17: *šu-ma a-na Ha-tim lu a-na ma-tim am-tám ri-de$_8$-e i-na Kà-ni-iš ú ma-at Kà-ni-iš lá ta-da-an-ší um-ma Pá-pá-an-da'-ah-e-ma Pu-ra-tám ú-šé-ba-ar-ší*. Bkz. Karl Hecker, "Über den Euphrat…", *Archivun Anatolicum* 3, (1997), s. 166.

tartışmalıdır. Bunlardan ilki Cahit Günbattı tarafından yayınlanmış[21] olup metinde (Kt g/k 220) Asur ile Tegarama arasında gerçekleştirilen bir seyahat esnasında yapılan harcamalar listelenmektedir. Metnin 30. satırında geçen ifadeyi Günbattı 7 GÍN *ša pu-ra-dim* diye okumakta ve "7 *šeqel* balık için" şeklinde tercüme etmektedir. K. R. Veenhof ise *pu-ra-dim* yazılışını Fırat Nehri'ni ifade ettiği düşüncesi ile *Pu-ra-tim* okumakta ve metinde belirtilen 7 *šeqel*'in Fırat Nehri'ni geçmek için yapılan ödemeyi belirttiğini, kanaatimizce de isabetli olarak öne sürmektedir.[22] Tartışmalı diğer geçiş ise M. T. Larsen tarafından *OAA* 1, 160'da ele alınan yer adı ile ilgilidir.[23] Larsen metindeki *Bu-ra-dim* telaffuzuna rağmen ismi Suriye'de aranan Buruddum yer adı ile irtibatlandırmakta, G. Barjamovic ise ismin *Pu-ra-tim* okunabileceğini belirterek kelimeyi bizim de iştirak ettiğimiz şekilde Fırat Nehri ile bir tutmaktadır.[24]

Bu kayıtların yanı sıra TPAK 1, 42'de[25] "*tüccarların kenarında karşılaştıkları*" ve I 804'te[26] "*ödeme yapılan*" nehrin Fırat olduğu kabul edilmektedir.[27] Ayrıca VS 26, 150'deki[28] "*geçiş için ödeme yapılan*" nehir, K.R. Veenhof tarafından Fırat olarak ele alınmakta[29], G. Barjamovic ise geçiş ücretinin metinde 15 *šeqel* değil 15 *mina* olarak kaydedildiğini, bunun da bakır olması gerektiğini ve netice olarak da nehrin Anadolu'da bir yerde bulunması lüzumunu ifade etmektedir.[30] Bu geçişlerinden başka Kt c/k 456 no.lu metinde kayıtlı nehrin Fırat olabileceği de şüpheli olarak belirtilmektedir.[31]

e. Zaibum Nehri

İsim Anadolu dışında ele geçen ve Kültepe Ib katı ile çağdaş olan kralî bir yazıtta ÍD$^{?}$ *Za-i-ba-am* yazılışı ile kaydedilmektedir. Naram-Sin veya I. Šamši-Adad'a ait

21 Günbattı, "Kültepe'den Kervan Güzergâhlarına", s. 81.

22 Klaas R. Veenhof, "Across the Euphrates", Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period. *PIHANS* 111, OAAS 3, (2008), s. 5, n. 5. Barjamovic, *age.,* 196'da Veenhof'un bu teklifini kabul etmekte ve kelimeyi Fırat Nehri olarak ele almaktadır.

23 Mogens Trolle Larsen, *The Aššur-nādā Archive*, PIHANS 96. OAA 1, Leiden 2002, s. 216.

24 Barjamovic, *age.,* s. 196-197, n. 724 ve 725. OAA 1, 160: 16 GÍN AN.NA *a-na* UDU *ša Pu-ra-tim*.

25 TPAK 1, 42: *i-na* [*ša-pá-at n*]*a-ri-im ni-me-he-er-ma*.

26 I 804: [*i-n*]a$^{?}$ *na-ri-im*.

27 Veenhof, agm., s. 5-6; Barjamovic, *age.,* s. 101, 181.

28 VS 26, 150: 15 *m*[*a-n*]*a né-bar-tum.*

29 Veenhof, agm., s. 5.

30 Barjamovic, *age.,* s. 22, n. 102.

31 Barjamovic, *age.,* s. 22.

olduğu hususunda tartışmalar bulunan[32] belgede "*Adar Ayı'nın 22. Gününde Zaibum (Zab) Nehri'ni geçtim*" denilmekte ve isim Küçük Zāb ile bir tutulmaktadır.[33]

f. Zuliya Nehri

Eski Asurca metinlerde hem şahıs[34] hem de nehir adı olarak kaydedilmekte olup yürüyerek geçilebilecek küçük bir akarsu olduğu düşünülmektedir.[35] Kt 93/k 94'teki *"Wahšušana'ya gitmeye hazırdım ancak çok fazla çamur vardı, bu yüzden Zuliya nehri kenarından geri döneceğim ve onları Nenašša'ya getireceğim"* ifadesi[36], Zuliya'nın Nenašša ile Wahšušana şehirleri arasında olduğunu ortaya koymaktadır.

Zuliya nehir adı Hitit metinlerinde[37] de kaydedilmekte ve Yeşilırmak'ın kollarından biri olan Çekerek Irmağı ile bir tutulmaktadır.[38] III. Hattušili dönemine ait bir metinden bu nehrin üzerinde köprü olduğu ve Kaşkalılarla girişilen bir mücadele sırasında söz konusu köprünün yıkıldığı bilinmektedir.[39] Eski Asur metinlerindeki Zuliya'nın Kültepe'nin güney batısında aranan Nenašša ile ilişkilendirilmesi, Hitit metinlerindekinin ise Çekerek Irmağı ile bir tutulması, kanaatimizce aynı ismi taşıyan iki farklı akarsuyun varlığına işaret etmektedir.

g. Kızılırmak Nehri

Hitit metinlerinde Maraššantiya olarak pek çok defa anılan Kızılırmak Nehri Eski Asurca metinlerde herhangi bir isimle kaydedilmemiştir. Ancak az sayıdaki belgede Nehir'den ve Nehir ile ilgili eylemlerden (geçmek, ulaşmak, geçiş ücreti ödemek) söz edilmekte olup bu kayıtlardan bazıları ile Kızılırmak'ın kast edildiği öngörülmektedir. Eski Asurca metinlerden Kızılırmak kavsinin içinde kaldığı düşünülen şehirlere pek çok ticari seyahat gerçekleştirdikleri anlaşılan Asurlu tüccarların, en azından gidip-dönerken geçmek zorunda oldukları Kızılırmak'tan daha açık bir şekilde ve daha sıklıkla bahsetmeleri beklenirdi.

32 Grayson, *age.*, s. 64.

33 Nashef, *Die Orts- und Gewassernamen der altassyrischen*, s. 146.

34 Nashef, *age.*, s. 146-147.

35 Barjamovic, *age.*, s. 329.

36 Kt 93/k 94: *a-na Wa-ah-šu-sa-na a-na e-ra-bi-im a-zi-zi-ma ṭé-ri-tum i-ta-áš-kà-an-ma iš-tú ša-pá-[at] Zu-li-a na-ri-im ur-kà-tí-a a-tù-wa-ar a-na Ni-na-ša-a ú-ba-al-š-u-nu*. Bkz. Barjamovic *age.*, 328, n. 1362.

37 Monte-Tischler, *Répertoire Géographique des Textes*, s. 560; Monte, *Répertoire Géographique des Textes*, s. 212.

38 Sedat Alp, "Maşat-Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilırmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında", *Belleten* 41, (1977), s. 643-646.

39 Alp, agm., s. 645.

Her ne kadar Kızılırmak'ın Eski Asur Dönemi'ndeki adını kaynaklardan öğrenemesek de Hitit metinlerinde kayıtlı coğrafya adları bize bu hususla ilgili bir fikir verebilir. Eski Asurca metinlerde geçen Amkuwa, Durhumit, Hahhum, Karahna, Nenašša, Purušhattum ve Wahšušana gibi yer adları, aynı kalarak veya küçük ses değişimleriyle, Hitit belgelerinde de karşımıza çıkmakta ve bu durum Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda mevcut olan şehirlerin Hitit döneminde de isimlerini değiştirmeden varlıklarını sürdürdüklerini ortaya koymaktadır. Benzer bir durum Hitit metinlerinde geçen Aškašipa dağ adı için de geçerlidir. Erciyes Dağı ile bir tutulan bu isim Kültepe'de ele geçen Kaneš ile Asur arasındaki antlaşma metninde Anadolulu ve Mezopotamyalı tanrı isimleriyle birlikte kaydedilmektedir. Uluslararası bir antlaşma metninde yerli tanrı adlarıyla birlikte anılması, bu dağın M.Ö. 2. Binyıl'ın başlarında Kaneš halkı tarafından kutsallaştırıldığını göstermektedir. Böyle bir manzaranın Maraššantiya nehri için de geçerli olacağı düşünülebilir. Hitit döneminde kutsal sayılan Maraššantiya Nehri'nin bu kutsiyetinin başlangıcı (tıpkı Aškašipa Dağı'nda olduğu gibi) çok daha eskilere, en azından Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na kadar götürülebilir. Bu hususlarla birlikte yer adlarındaki devamlığı da dikkate aldığımızda, Hitit döneminde Maraššantiya olarak anılan Kızılırmak'ın Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da Maraššantiya olması muhtemel görünmektedir. Tıpkı Aškašipa dağ adı veya yukarıda sıraladığımız ve örneklerini çoğaltabileceğimiz şehir adları gibi. Eski Asurca metinlerde Kızılırmak'ın Maraššantiya olarak yazılmamasının nedenini ise Hahhum hakkındaki açıklamalarda temas ettiğimiz üzere, ilgili metinlerde Nehir kelimesi ile Fırat'ın ifade edilmesi gibi Kızılırmak'ın çevresindeki şehirler söz konusu olduğunda Nehir kelimesi ile o zamandaki herkes tarafından Kızılırmak'ın kastedildiğinin bilindiği düşüncesiyle açıklamak mümkündür. Bu değerlendirme için Asur şehrinin metinlerde Ālum kelimesi ile ifade edilmesi de bir diğer örnek olabilir.

2. Bir Nehir'le İrtibatı Olan Şehirler

a. Fırat Nehri'yle İrtibatlı Olanlar

Eski Asur metinlerinde nehre (Fırat'a) yakın oldukları değerlendirilen bazı yerleşim yerlerinin isimleri kaydedilmektedir. Bu şehirlerden biri Hahhum'dur. Asur - Kaneš arasındaki kervan güzergâhı üzerinde yer alan ve Fırat Nehri'nin ana geçiş noktasının topraklarında olduğu kabul edilen[40] Hahhum'da bir Asur kolonisinin (*kārum*) varlığı bilinmektedir.[41] Günümüzde Adıyaman il sınırları içinde

40 Veenhof, agm., s. 7 vd.

41 Nashef, *age.*, s. 46; Bayram, "Kültepe Metinlerinde Geçen", s. 233.

kalan Samsat'la bir tutulan[42] veya yakınlarında aranan[43] Hahhum'un, Kültepe'de ele geçen ve Ib tabakasına (M.Ö. 1835-1719) tarihlendirilen bir belgeye göre Asur ile bir antlaşma yaptığı anlaşılmaktadır. Bu mühim antlaşma metnindeki "*Hain bir gemiciye, (bir Asurlu'ya ait olan) gemiyi batırması ve yükünün kaybına sebep olması için emir vermeyeceksiniz. (Eğer) sizin kırlık bölgenizde veya ülkenizin (diğer bir yerinde) nehirde bir gemi batarsa, kaybolacak malı (ve gemiye ait), ip ve kvrık kazıklara varıncaya kadar, her şeyi tam olarak ödeyeceksiniz*"[44] ifadeleri, Hahhum'un bir nehir (Fırat) yakınında olduğunu hem teyit etmekte hem de nehir üzerinde ticari faaliyetlerde bulunan Asurlu tüccarların yaşadıkları sıkıntıları açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra nehir üzerindeki ticari faaliyetlere referans olan ifadelerin Asur ile Hahhum arasındaki bir antlaşma metninde yer alması, M.Ö. 1835-1719 arasındaki bir tarihte Hahhum'un Fırat Nehri üzerindeki egemenliğini ortaya koyması ve nihayetinde de Asur yönetiminin bunu kabul ettiğini göstermesi bakımından ayrıca önem arz etmektedir.[45]

Hahhum yakınlarındaki nehir ve bu nehirle bağlantılı bir başka şehir hakkında I 469 no.lu metin de bilgi vermektedir. I 469'daki "*Habnuk'ta nehrin kenarında kalırken Hahhum'da Elali ile görüştüm*" ifadesine[46] istinaden, Habnuk'un Fırat'ın oldukça yakınında ve Hahhum sınırları içinde yer alan küçük bir yerleşim yeri olduğu düşünülmektedir.[47] Kt 94/k 928'de ise Hahhum'a gerçekleştirilen bir yolculuktaki harcamalar sıralanırken sal (*nēbartum*) ve kayıkçı için[?48] ([*x-x-x*]-*a ša nārim*) yapılan ödemeler de masraflar arasında listelenmekte, söz konusu nehrin Fırat olabileceği şüpheli olarak belirtilmektedir.[49]

Eski Asurca metinlere göre Fırat Nehri ile irtibatlı bir diğer şehir Uršu'dur. Gaziantep civarında aranan[50] bu şehir Eski Asur ticaret sistemi içinde bir *kārum* ile

42 Günbattı, "*Kültepe-Kaniş*", s. 110.

43 Veenhof, agm., s. 5 vd.

44 Günbattı, "Kültepe'de Bulunmuş", s. 773; Günbattı, "Kültepe-Kaniş", s. 160.

45 Bu hususta ayrıca bkz. Albayrak, "Eski Asurca Kaynaklara Göre", s. 2 vd.

46 I 469, 2-6: [*i-na*] *Ha-hi-im i-na wa-*[*ša-bi-im*] *i-na Ha-ab-nu-uk* [*i-na*] *ša-pá-at na-ri-*[*im*] *E-la-li a-am-h*[*u-ur-ma*].

47 Barjamovic, *age.*, s. 100.

48 Kırık kısmı G. Barjamovic, soru işaretiyle "kayıkçı" olarak tamamlamaktadır. Bkz. Barjamovic, *age.*, s. 100.

49 Barjamovic, *age.*, s. 22, 100.

50 Larsen, *The Old Assyrian City*, s. 237; Atilla Engin, "Uršu/Uršum İçin Bir Lokalizasyon Önerisi: Gaziantep-Kale Höyüğü", *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan*, İzmir 2017, s. 91.

temsil edilmektedir.[51] Lagaš kralı Gudea'nın (M.Ö. 2144-2124), tanrısı Ningirsu için inşa ettirdiği tapınakta kullanılan keresteleri getirttiği yer olarak da bilinen Uršu'nun, Eski Asurca bir metindeki (Kt 94/k 673) "*Nehrin kıyısında 1 koyun kurban ettim. Uršu'da bir tane de İštar bēlat kà-le-ta'ya kurban ettim*" ifadesine göre[52] bir nehirle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu nehrin Fırat olduğu ancak Uršu'nun nehre çok yakın olmadığı ve sınırlarının Fırat'a kadar uzandığı kabul edilmektedir. Hatta Mari metinlerine istinaden Uršu kralının bir dönem Karkamış ile Zalpa arasındaki Fırat Nehri'nin bir kısmını kontrol ettiği ileri sürülmektedir. Şehrin Karkamış'ın kuzeyinde, Fırat'ın batısında olduğu, ayrıca nehrin batı kıyısını ve önemli geçitlerden en az birini kontrol ettiği de belirtilmektedir.[53]

Fırat Nehri yakınlarında olduğu düşünülen bir diğer şehir Zalpa'dır. ICK 2, 156'daki[54] "*Onun yola çıkışında Zalpa'da nehrin kıyısında …*" ifadesi Zalpa'nın bir nehir yakınlarında olduğunu açıkça göstermektedir. K.R. Veenhof söz konusu metinde kayıtlı nehrin Fırat olup olmadığı hususunun kesin olmadığını belirtmekte[55], G. Barjamovic ise Koloni Çağı'nda Anadolu'nun tarihî coğrafyasını ele aldığı çalışmasında Zalpa hakkında detaylı bilgi vermekte ve Zalpa'da Fırat'ın geçildiğini belirterek, s. 217'deki 10 no.lu haritada Zalpa'yı Fırat Nehri'nin kenarına yerleştirmektedir. Ayrıca Zalpa şehri ya da bölgesinin bir teknenin Karkamış'a doğru aşağı seyahat etmesini mümkün kılan Gerger'in güneyine lokalize edilmesi gerektiğini belirterek muhtemel yerleştirmenin Kâhta Nehir Vadisi ağzı ve Bahçe mevkiindeki (Khojan) geçişin yakınında olduğunu ifade etmektedir.[56]

b. Kızılırmak Nehri'yle İrtibatlı Şehirler

Kızılırmak Nehri'nin Eski Asur Dönemi'ndeki adı her ne kadar belgelerde belirtilmemiş olsa da, metinlerde bir yer adı ile irtibatlı olarak kaydedilen *nārum* (nehir) kelimesinin bazı geçişlerinin, bu nehri kastettiği aşikârdır. Kaneš'ten güney-batı istikametine seyahat eden kervanlar için ikinci istasyon olan ve Ürgüp yakınlarında aradığımız Nenaššа, Kızılırmak'la bağlantılı bu şehirlerden biridir.

51 Bayram, "Kültepe Metinlerinde", s. 233. İsmin çivi yazılı kaynaklardaki yazılışları için bkz. Kuzuoğlu, *age.,* s. 180.

52 Kt 94/k 673: *i-na ša-pá-at na-ri-im iš-tí-in e-me-ra-am a-qí-i iš-tí-in i-na Ur-šu-ú a-na Istar be-lá-at kà-le'-ta a-qí-i*. Barjamovic, *age.,* s. 196, n. 723.

53 Barjamovic, *age.,* 197-199.

54 ICK 2, 156: *i-na ba-áb ha-ra-ni-šu i-na ša-pá-at na-ri-im i-na Za-al-pá ...*

55 Veenhof, agm., s. 6, n.7.

56 Barjamovic, *age.,* s. 218.

Kt 94/k 345 no.lu metindeki "*Nenašša'da nehre gönderdikleri adamla ilgili olarak …*" şeklindeki ifade[57] Nenašša'nın bir nehirle olan irtibatına referans olmaktadır. Metindeki "nehre gitmek" tabiri hukuki bir terim olup suçla itham edilen kişinin suçlu olup olmadığının tespit edilmesi için Nehir Tanrısı'nın hâkimliğine başvurulmasını ifade etmektedir.[58] Buna göre Nenašša'nın Ürgüp civarında aranması ve Nehir Ordali'nin gerçekleştirildiği nehrin "kutsal" olması gerekliliği, Kt 94/k 345'de bahsi geçen nehrin Kızılırmak olduğunu göstermekte, ayrıca Nenašša'nın sınırlarının en azından bir kısmının Kızılırmak'a kadar uzandığını da ortaya koymaktadır.

Kt 6a, 273 no.lu metinde Nenašša'da "1 *mina* bakırın köprüde ödendiği" bilgisi mevcuttur.[59] Her ne kadar köprünün bir su kaynağı üzerinde bulunduğuna dair bilgi olmasa da söz konusu köprünün Damsa Çayı üzerinde olabileceği düşünülmektedir.[60] Bu durum, Nenašša topraklarında Kızılırmak'ın yanı sıra üzerinde köprü olan bir başka akarsuyun varlığını da ortaya koymaktadır. Muwattali'nin Duası olarak bilinen[61] bir Hitit metnindeki: "*Nenašša'nın Fırtına Tanrısı, Nenašša'nın Lusitti'si, Maraššantiya (Kızılırmak) Nehri, Nenašša'nın erkek (ve) kadın tanrıları, dağları ve nehirleri*" ifadesi, Nenašša'nın akarsularına dair Eski Asur metinlerindeki bilgiyi de teyit eder niteliktedir.

Kırşehir civarında aranan[62] Wahšušana Kızılırmak Nehri yakınlarındaki şehirlerden bir diğeridir. Kt t/k 1'deki "*Šalatuwar'dan çıktık ve 2 ½ mina bakırı nehrin kıyısında perdum için ödedim … 10 mina bakırı kılavuzluğu için alahinnum-görevlisine verdim. O beni nehrin kenarına kadar götürdü. 1 mina (bakırı) gemiciye verdim. Bütün bunları Wahšušana'da perdum için ödedim*" ve Kt t/k 25'deki "*2 ½ mina'yı köprüde tarttım. Bütün bunları Šalatuwar'da perdum için ödedim …. 5 mina bakırı, kılavuza verdim ve bizi nehrin kıyısına götürdü. Bütün bunları Wahšušana'da perdum için ödedim*" şeklindeki satırlar, Wahšušana yakınlarındaki nehre işaret etmektedir. Sal veya benzeri bir araçla[63]

57 Kt 94/k 345: *i-na Ni-na-ša-a ra¬-na na-ri-im* [*i*]*t-ru-du* … Bkz. Barjamovic, *age.,* 328, n. 1360.

58 Nehir Ordali için bkz. Kutsal Nehirler başlıklı kısım.

59 KT 6a 273, 20': 1 *ma-*[*na* URUDU *a-na š*]*a tí-tù-ri-im*.

60 Barjamovic, *age.*, s. 321.

61 Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu,* Tübitak Popüler Bilim Kitapları, İstanbul 2001, s. 103.

62 Günbattı, *Kültepe-Kaniş*, s. 116, n. 226'da Kırşehir-Ankara asfaltının hemen sağında bulunduğu belirtilen Yassıhöyük'ün Wahšušana için uygun bir yer olabileceği ifade edilmektedir. Diğer görüşler için bkz. Barjamovic, *age.,* s. 400-401.

63 M.Ö. II. Bin'de nehirler üzerinde ulaşım ve taşımacılık için kullanılan araçlar için bkz Hamza Ekmen, "Filolojik ve Arkeolojik Belgelere Göre Anadolu'da M.Ö. II. Binde İletişim ve Ulaşım Aracı Olarak Nehirlerin Önemi", *Tematik Arkeoloji Serisi* 2, Ege Yayınları, (2015), s. 47 vd.

geçilmeyi gerektirecek bu nehir Kızılırmak olmalıdır. Bununla birlikte OIP 27, 58 no.lu belgede, ismi belirtilmeyen bir nehri geçmek için kiralanan gemiden (*elippum*) bahsedilmekte ve kirasının 5 mina bakır olduğu ifade edilmektedir.[64] G. Barjamovic, kiralama ücretinin bakır olarak ödenmesini dikkate alarak, nehrin Orta Anadolu'da olma ihtimalini daha yüksek görmektedir.[65] Eğer Barjamovic'in bu yorumu doğruysa, üzerinde gemi/tekne (*elippum*) trafiğinin olduğu bu nehir de Kızılırmak olmalıdır.

Šalatuwar yakınlarındaki nehrin ismi metinlerde (Kt t/k 1 ve Kt t/k 25) kayıtlı değildir. Ancak, M.Ö. 18. yy.'da yaşamış Kuššara kralı Anitta'nın Orta Anadolu'daki askeri faaliyetlerini anlatan belgedeki[66]; Šalatuwar kralının ülkesini ve şehrini terk edip Hulanna Nehri[67] üzerinde mevzilendiği bilgisi[68] dikkat çekicidir.

c. Çekerek Irmağı'yla İrtibatlı

Boğazköy'ün (Hattuš) kuzeydoğusunda, Çekerek Irmağı'nın batısında aranan[69] Šinahuttum'un, Kt c/k 594 no.lu metne göre bir nehir ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Metinde "*Šinahuttum'da 2 mina rafine edilmiş bakır ödedim… 1 mina 16 šeqel bakırı 3 kirru-kabı için nehrin kenarında ödedim. ½ mina 2 šeqel bakırı ubrum'umuz (pansiyon) için ödedim ve kayışları verdim*" denilmektedir.[70] Nehir'de yapılan harcamalardan hemen sonra konaklama için ödeme yapılış olması, Šinahuttum'un nehre bir günlük uzaklıktan daha yakın bir yerde bulunduğu fikrini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca ismin Eski Asurca metinlerde geçen ve Kaneš'in kuzeyinde aranan yer adları ile irtibatı göz önüne alındığında söz konusu nehrin Çekerek Irmağı olabileceği öne sürülmektedir.[71]

64 OIP 27, 58: 29-30. Bkz. Günbattı, "Kültepe'de Bulunmuş", s. 775.

65 Barjamovic, *age.,* n. 101.

66 Eric Neu, *Der Anitta-Text*, StBoT 18, (1974), s. 14 vd; Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, s. 53-55.

67 Bu nehir Forlanini, 2008, s. 60'ta ve Barjamovic, *age.,* s. 354'te Porsuk Çayı, Sir Gavaz, 2016, s. 366'da ise Delice Irmağı ile eşitlenmektedir.

68 Barjamovic, Šalatuwar'ı Sakarya Nehri (Hititçe Sahiriya) kavsi içinde, Sivrihisar'ın güneyindeki Kepen Höyük'le bir tutmak istemekte ve Kızılırmak'ın batısında bir köprü gerektirecek kadar genişlikte Sakarya ve onun kolu olan Porsuk Çayı (Hititçe Hulanna) olduğunu belirterek, Šalatuwar kralının başkentini terk edip Hulanna Nehri'nde (Porsuk Çayı) mevzilenmesine istinaden, Šalatuwar'ın bu nehre çok da yakın olamayacağını ileri sürmektedir. Bkz. Barjamovic, *age.,* s. 353-354.

69 Barjamovic, *age.,* s. 288.

70 Kt c/k 594, 1-3: *2 ma-na* URUDU *ma-sí-a-am i-na Ší-na-hu-tí-im áš-qúl* ... 15-22: *1 ma-na 16* GÍN URUDU *a-na 3 ki-ra-tí-im i-na ša-pá-at na-ri-im áš-qúl 1/2 ma-na 2* GÍN URUDU *a-na ub-ri-ni áš-qúl ú ma-ar-šé-e a-di-in.* Barjamovic, *age.,* s. 288, n. 1139.

71 Barjamovic, *age.,* s. 288.

3. Kutsal Nehirler

Elimizde Asur Ticaret Kolonileri Çağı Anadolu toplumunun inanç sistemine dair ayrıntılı bilgi yoktur. Bazı tanrı ve tanrıça isimleriyle, bu kutsal varlıkların hizmetindeki görevliler ve dinî günlere dair bazı isimler, dönemin din anlayışını kısmen yansıtan referanslardır. Az sayıdaki metin Eski Asur Dönemi Anadolu panteonunda Nehir Tanrısı (^{d}Nārum) kültünün de olduğunu göstermektedir. Kt f/k 80'deki IGI *Abuna* UH.ME *ša* ÍD, IGI *Labarša* UH.ME *ša* ÍD: "*Nehir (tanrısı) nın kumrum-rahibi Abuna'nın huzurunda, Nehir (tanrısı)nın kumrum-rahibi Labarša'nın huzurunda*" ifadeleri, Nehir tanrısının hizmetinde birden fazla yerli din görevlisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.[72] Nehirlerin kutsallığına bir başka işaret ise buralarda kurban sunulmasıdır. Akad kralı Sargon'a kadar geri götürebileceğimiz[73] bu ritüelin izleri, Eski Asur Dönemi'nde de takip edilebilmektedir. Şu an için elimizdeki tek örneğe (Kt 94/k 673) göre Fırat ile bir tutulan nehrin kıyısında 1 koyun kurban edildiği anlaşılmaktadır.[74] Nehirlerin kutsiyetine dair vereceğimiz bir başka örnek ise Nehir Ordali uygulamasıdır.[75] Mezopotamya kanunlarından (Ur-Nammu ve Hammurabi) da bildiğimiz bu uygulamada, suçlanan bir kimsenin masum olup olmadığının tespiti için Nehir tanrısının (^{d}Nārum) hakemliğine başvurulmakta ve yargılama kutsal kabul edilen nehirde gerçekleştirilmektedir. Bu hususla ilgili elimizdeki dört metin aynı zamanda Nehir Ordali uygulamasının Anadolu'daki en eski örnekleri hakkında bilgileri de kaydetmektedir. Cahit Günbattı tarafından yayınlanan Kt n/k 504 metinde[76], ismini bilemediğimiz bir Anadolu krallığı tarafından tutuklanan Asurlu tüccar Aššur-taklāku'nun suçsuzluğunu ispat etmesi için "tanrı Aššur'un hançeri önünde yemin etmesi" veya bir yerli gibi "nehre gitmesi" (*ana īd alākum*), söz konusu tüccarın meslektaşları tarafından önerilmektedir.[77] Kültepe'de 1994'te bulunan Kt 94/k 1153 no.lu belge

72 Günbattı, "Eski Anadolu'da Su Ordali", s. 85-86.

73 Bu husus için bkz. 4 no.lu dipnot.

74 Kt 94/k 673: *i-na ša-pá-at na-ri-im iš-tí-in e-me-ra-am a-qí-i iš-tí-in i-na Ur-šu-ú a-na Istar be-lá-at kà-le'-ta a-qí-i*. Barjamovic, *a.g.e.* s. 196, n. 723.

75 Sebahattin Bayram-Ömer Kahya, "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'daki Hukuki Uygulamalar Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 5, Prof. Dr. Hüseyin Sever Armağan Özel Sayısı, 2018, s. 84 vd.; Esma Öz, "Eski Mezopotamya'da Hukuk Kurallarının Oluşumu Sürecinde Adalet Anlayışı ve Bazı Hukuki Sorunların Çözümünde Nehir/Su Ordali Uygulaması", *Cahit Günbattı'ya Armağan*, A.Ü. Yayınları, Ankara 2015, s. 196 vd.

76 Günbattı, "Eski Anadolu'da Su Ordali", s. 76-77. Bu metnin dublikati için bkz. Cecile Michel-Paul Garelli, "Heurtsavec une principauté anatolienne", *Festschrift für Hans Hirsch*, Wien 1996, s. 277-290.

77 Cahit Günbattı, Kt n/k 504'e istinaden Nehir tanrısının hakemliğine başvurma düşüncesinin metindeki "bir yerli gibi" ifadesine istinaden "Anadolu'ya has bir yargılama tarzı olarak" öteden

bu hukuki uygulamanın izlerini taşıyan bir diğer örnektir.[78] Kaneš kralı ile *rabi sikkitim* Wališra'nın karar mercii olduğu Asurlu tüccar Šalim-Aššur ve yerli şahıs Ašuwanzi arasındaki bir meselede, Šalim-Aššur'un hizmetçisinin nehre gideceği (Met. verildi) ifade edilmektedir. Asurlu ve yerli şahıslar arasında yaşanan bir meseleyle ilgili olarak Kaneš kārumu'nun bir kararı olan Kt 94/k 1397'de ise yerli şahıs Haršumnuman haklılığını ispat etmek için "nehir ordali"ne başvurabileceği teklifi etmektedir.[79] Son olarak, Kt 94/k 345 no.lu metinde Kārum Wahšušana ana meclisinin Nenašša'da bir adamın nehre götürülmesine dair karar verdiği görülmektedir.[80] Metinlerde yargılamanın yapılacağı kutsal nehirlerin isimlerine dair bir bilgi yoktur. Ancak, Asurlu tüccarın tutuklanmasını gerektiren olayların Tawiniya şehriyle bağlantılı olması (Kt n/k 504), Šalim-Aššur'un hizmetçisiyle ilgili meselede Kaneš kralı'nın anılması (Kt 94/k 1153), yerli şahıs Haršumnuman'ın nehir ordali talebini Kārum Kaneš'te yapması ve Kārum Wahšušana'nın Nevşehir yakınlarında olduğunu düşündüğümüz Nenašša'ya nehir ordali uygulaması için bir şahsı sevk etmesi, söz konusu metinlerde bahsedilen Nehir Ordali uygulamasının gerçekleşeceği kutsal nehrin Kızılırmak olduğunu düşündürmektedir.

4. Köprüler

Eski Asur Dönemi metinlerinde köprülere (*titurrum*) dair kayıtlar dolaylı olarak akarsulara atıf yapmaktadır. Metinlerde Bulbulhum, Kaneš, Nenašša, Purušhattum, Šalatuwar, Šamuha, Taša ve Wahšušana yakınlarında köprüler olduğu ve buralarda geçiş ücreti ödendiği bilgisi mevcuttur. Ancak elimizde bu köprülerin inşa edildikleri topografya hakkında veri yoktur. Fakat bazı metinlerde köprü (*titurrum*) ve nehir (*nārum*) kelimesinin birlikte geçmesi, en azından bir kısım köprünün, başta Kızılırmak olmak üzere, akarsular üzerinde inşa edildiklerini göstermektedir.[81]

5. Eski Asur Dönemi Metinlerinde Şahıs Adı Olarak Geçen Hititçe Nehir Adları

Eski Asurca metinlerde geçen Arašših, İša, Kapziya, Kila, Kunnaniya, Gurmaliya,

---

beri tatbik edildiği şeklinde değerlendirmektedir. Bkz. Günbattı, "Eski Anadolu'da Su Ordali", s. 86.

78 Larsen, "Going to River", s. 173.

79 Larsen, agm., s. 179 vd.

80 Barjamovic *age.,* 328, n. 1360.

81 Eski Asur Dönemi köprüleri hakkında bkz. Kuzuoğlu, "Eski Asurca Metinlerde", s. 113 vd.

Larša, Mala, Nakiliat/Nikilit, Sakariya?[82], Šarmamma, Šiat, Šuw[a, Tarmanna, Uštala, Ziya ve Zuliya gibi örneklerini daha da çoğaltabileceğimiz şahıs adları, Hititçe metinlerde akarsu isimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Hititçe metinlerde geçen nehir adlarının Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndaki varlıklarına işaret etmekle birlikte söz konusu şahısların isimlerini bu nehirlerden aldıklarını da göstermektedir.

Sonuç olarak; Eski Asur Dönemi metinlerinde Humatum, İdig/qlat, Purattu, Zaibum ve Zuliya olmak üzere az sayıda nehir ismi geçmektedir. Hâlbuki Asur'dan Anadolu'ya seyahat eden kervanların Fırat Nehri'ni, Kaneš'ten kuzeye giden kervanların ise Kızılırmak'ı geçmek zorunda olmaları nedeniyle en azından bu iki nehrin belgelerde daha çok kaydedilmiş olması beklenirdi. Bunların dışında isimleri doğrudan belirtilmeyen nehirler ile üzerinde köprü olduğu anlaşılan bazı akarsuların varlıkları da metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Eski Asurca metinlerde şahıs adı olarak geçen bazı isimlerin Hitit metinlerinde nehir adı olarak görülmesi, bu nehirlerin isimlerini Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan beri taşıdıklarını ortaya koymaktadır.

Belgelerden Fırat ve Kızılırmak nehirlerinin kutsallaştırıldıkları, Fırat nehrinde koyun kurban edildiği, Kızılırmak'ın da Nehir tanrısının hakemliğine başvurulan kutsal nehir olduğu görülmektedir. Ayrıca bu nehirler üzerinde sal (*nēbartum*) ve kayık (*elippum*) gibi araçlarla ulaşım ve nakliye faaliyetlerinde bulunulduğu ve bu hizmetler için ücret alındığı da tespit edilmektedir.

82 G. Barjamovic, Eski Asurca bir metinde (TC 1, 87) Sà-kà-ri-a olarak kaydedilen şahıs adını, Hititçe metinlerde geçen ve Sakarya Nehri ile bir tutulan Sahiriya/Sihiriya nehir adı ile irtibatlandırmaktadır. Bkz. Barjamovic, *age.*, s. 353, n. 1472.

Kaynaklar

Albayrak, İrfan, "The Toponym Balīhum in the Kültepe Texts", *Altorientalische Forschungen* 35/1, (2008), s. 28-34.

Albayrak, İrfan, "Eski Asurca Kaynaklara Göre Asur-Anadolu İlişkilerinde Hahhum Krallığı'nın Önemi", *Archivum Anatolicum* 12/2, (2018), s. 1-11.

Alp, Sedat, "Maşat-Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilırmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında", *Belleten* 41, (1977), s. 637-647.

Alp, Sedat, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, İstanbul 2001.

Barjamovic, Gojko, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Copenhagen 2011.

Bayram, Sebahattin, "Kültepe Metinlerinde Geçen Yeni Yer Adları ve Bunların Değerlendirilmesi", *XI. Türk Tarih Kongresi*, (1994), s. 211-234.

Bayram, Sebahattin, "New and Some Rare Geographical Names in the Kültepe Texts", *Archivum Anatolicum* 3, (1997), s. 41-66.

Bayram, Sebahattin-Kâhya, Ömer, "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'daki Hukuki Uygulamalar Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 5, *Prof. Dr. Hüseyin Sever Armağan Özel Sayısı*, (2018), s. 75-92.

Bilgiç, Emin - Günbattı, Cahit, *Ankaraner Kültepe Texte* III, FAOS Beiheft 3, Stuttgart 1995.

Çeçen, Salih, *Ankara Müzesi'ndeki Yeni Kültepe Metinlerinden Elde Edilen Orijinal Neticeler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1990.

Dercksen, Jan Gerrit, "Six Texts with New and Rare Toponyms from the House of Ali-ahum (Kt c/k), *Cahit Günbattı'ya Armağan*, Ankara Üniversitesi Yayınları, (2015), s. 49-58.

Diakonoff M. Igor- Kashkai S. M. *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes* IX (RGTC IX), Wiesbaden 1981.

Edzard, Dietz Otto-Farber, *Die Orts- und Gewassernamen der Zeit der 3. Dynastie von Ur* (RGTC 2), Wiesbaden 1974.

Edzard, Dietz Otto-Farber, Gertrud-Sollberger, Edmond, *Die Orts- und Gewassernamen der prasargonischen und sargonischen Zeit* (RGTC 1), Wiesbaden 1977.

Ekmen, Hamza, "Filolojik ve Arkeolojik Belgelere Göre Anadolu'da M.Ö. II. Binde İletişim ve Ulaşım Aracı Olarak Nehirlerin Önemi", *Tematik Arkeoloji Serisi* 2, Ege Yayınları, (2015), s. 47-66.

Engin, Atilla. "Uršu/Uršum İçin Bir Lokalizasyon Önerisi: Gaziantep-Kale Höyüğü", *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan*, (2017), s. 87-100.

Grayson, A. Kirk. *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia* BC (to 1115 BC), RIMA 1, Toronto/ Buffalo/London 1987.

Groneberg, Brigitte, *Die Orts- und Gewassernamen der altbabylonischen Zeit* (RGTC 3), Wiesbaden 1980.

Günbattı, Cahit, "Eski Anadolu'da Su Ordali", *Archivum Anatolicum* 4, (2000), s. 73-88.

Günbattı, Cahit, "Kültepe'de Bulunmuş İki Antlaşma Metni", Belleten 256, (2005), s. 759-780.

Günbattı, Cahit, *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2017.

Günbattı, Cahit, "ina šapat Humatim kalā'um, Humātum Kenarında Alıkoymak", *Ahmet Ünal Armağanı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (2016), s. 275-280.

Hecker, Karl, "Über den Euphrat…", *Archivum Anatolicum* 3, (1997), s. 157-171.

Kiriş Öz, Esma, "Eski Mezopotamya'da Hukuk Kurallarının Oluşumu Sürecinde Adalet Anlayışı ve Bazı Hukuki Sorunların Çözümünde Nehir/Su Ordali Uygulaması", *Cahit Günbattı'ya Armağan*, A.Ü. Yayınları, (2015), s. 185-202.

Kiriş Öz, Esma, Esma Öz Kiriş, "Kültepe Metinlerinde Geçen Ulaşım ve Taşıma Araçları", *Eski Yakındoğu'da Ulaşım Üzerine Yazılar*, Akademisyen Kitabevi, (2018), s. 177-199.

Kuzuoğlu, Remzi, *Eski Asurca Metinlerde Geçen Coğrafya Adları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Kuzuoğlu, Remzi, "M.Ö. II. Bin'de Bir Anadolu Şehri "Aliaša", *Archivum Anatolicum* 7/2, (2004), s. 75-89.

Kuzuoğlu, Remzi "Eski Asurca Metinlerde Anadolu Köprüleri", *Archivum Anatolicum* XII/2, (2018), s. 113-126.

Larsen, Mogens Trolle, *The Old Assyrian City State and its Colonies*, Mesopotamia 4, Copenhagen 1976.

Larsen, Mogens Trolle *The Aššur-nādā Archive*, PIHANS 96. OAA 1, Leiden 2002.

Larsen, Mogens Trolle "Going to River", *in Studies Presented to Robert D. Biggs*, Assyriological Studies 27, Chicago 2007, s. 173-188.

Michel, Cecile – Garelli, Paul, "Heurtsavec une principauté anatolienne", *Festschrift für Hans Hirsch*, (1996), s. 277-290.

Monte, Giuseppe F. – Tischler, Johann, *Die Orts- und Gewassernamen der hethitischen Texte* (RGTC 6), Wiesbaden 1978.

Monte, Giuseppe F., *Die Orts- und Gewassernamen der hethitischen Texte Supplement* (RGTC 6/2), Wiesbaden 1992.

Nashef, Khaled, *Die Orts- und Gewassernamen der mittelbabylonischen und mittelassyrischen Zeit* (RGTC 5*)*, Wiesbaden 1982.

Nashef, Khaled, *Die Orts- und Gewassernamen der altassyrischen Zeit* (RGTC 4), Wiesbaden 1991.

Neu, Eric, *Der Anitta-Text*, StBoT 18, Wiesbaden 1974.

Soysal, Oğuz, "Sargon, Nur-Dagal/n ve Purushanda", *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan*, Ege Üniversitesi Yayınları, (2017), s. 217-229.

Veenhof, Klaas R., "Across the Euphrates", Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period. *PIHANS* 111, OAAS 3, (2008), s. 3-29.

Westenholz, G. Joan, *Legends of the Kings of Akkade*, Winona Lake, Indiana 1997.

Zadok Ran, *Geographical Names According to New- and Late-Babylonian Texts* (RGTC 8), Wiesbaden 1985.